

Sune Qvotrup Jensen

Sociale kompetencer, selvarbejde og det sociale arbejdes alligevel omsorgsfulde praksis

Artiklen analyserer den stigende interesse for sociale kompetencer i lyset af et etnografisk feltarbejde på en daghøjskole i en større dansk provinsby. Den overordnede forskningsstrategi er adaptiv, idet den søger at fremanalysere såvel muligheder som problemer ved det teoretiske afsæt. Der tages udgangspunkt i teorier om governmentality, teorier om en ny form for kapitalisme samt et kritisk magtperspektiv på socialt arbejde. I tillæg hertil udfoldes begrebet om selvarbejde, som udgør et forsøg på at begribe det arbejde på og med selvet, der foregik på daghøjskolen. Analysen viser, at det er muligt at skelne mellem intrasubjektivt og intersubjektivt selvarbejde. Derpå diskuteres det empiriske materiale i forhold til artiklens teoretiske afsæt. Det vises, at selvarbejdet til en vis grad har karakter af governmental styring, men at der samtidig indgår et omsorgsmoment, som vanskelig kan begribes ud fra magtkritiske perspektiver, ligesom relationerne mellem socialarbejdere og kursister i nogen grad var præget af rummelighed og ligeværdige relationer. På denne baggrund diskuteres om selvarbejdet også kan forstås som et bidrag til kvalificering af socialt nødstedte mennesker hverdagsliv.

Søgeord: sociale kompetencer, magt, omsorg, selvarbejde, socialt arbejde, selvet.

I kontemporære højt udviklede kapitalistiske samfund har man de seneste år kunnet iagttage en stigende interesse for sociale og emotionelle kompetencer.¹ Det er blevet almindeligt dels at træne dele af almenbefolkningen i sociale kompetencer, fx på skole- og børnehaveområdet (se Pedersen & Laursen i nærværende temanummer), dels at forstå og forklare en lang række sociale problemer, fra kriminalitet til arbejdsløshed, med mangelfulde sociale kompetencer; og i forlængelse heraf forsøge at løse eller afbøde de pågældende sociale problemer ved at iværksætte træning i sociale kompetencer (Prieur 2013). En screening af arbejdsløshedsområdet viser således, at træning af arbejdsløse i sociale og emotionelle kompetencer er særdeles udbredt, om end denne træning oftest indgår som et delfokus i bredere tiltag (Tolstrup 2015).

Den stigende interesse for sociale og emotionelle kompetencer har været kritiseret for at ligge i forlængelse af konkurrencestatens individualiserende og markedsgørende logikker (Brinkman 2008, Pedersen 2016) og udgøre en kommodificering af livsområder, der indtil for nylig opfattedes som personlige (Jensen og Prieur 2016), ligesom det har været påpeget, at begrebet om sociale kompetencer indgår i forskellige sociale felter (skole- og børnehaveområdet, fængselsfeltet, feltet for socialt arbejde og arbejdsmarkedspolitik etc.) på forskellige måder og formes af eksisterende logikker i de respektive felter (Prieur et al. 2016). Man kan i tillæg hertil påpege, at optagetheden af sociale kompetencer, lægger sig tæt op af nyere forståelser af selvet, det subjektive eller det personlige som noget der kan formes, bearbejdes og optimeres via forskellige teknikker, at træning i sociale kompetencer kan have karakter af en magtfuld selvteknologi (Rose 1990, Dean 1996), samt at træning i sociale kompetencer i det sociale arbejde kan have karakter af subtil magtudøvelse (cf. Villadsen 2004).

Sådanne påpegninger siger imidlertid ikke i sig selv noget om, hvordan træning i sociale kompetencer opleves eller om, hvordan tankegange og praksisser omkring sociale kompetencer formes af allerede eksisterende logikker og menneskesyn i specifikke sociale felter. For at kunne sige noget om disse spørgsmål kræves en etnografisk tilnærmelse til, hvordan denne træning udføres og opleves i konkrete sociale sammenhænge. I forlængelse heraf analyserer nærværende artikel en række dimensioner knyttet til træning i sociale kompetencer specifikt på arbejdsløshedsområdet. Analysen tager udgangspunkt i et etnografisk feltarbejde blandt "aktivitetsparate"² unge arbejdsløse på en daghøjskole i en større dansk provinsby. Artiklen søger at besvare følgende spørgsmål: "Hvad er det konkrete indhold af træningen i sociale kompetencer? Hvordan opleves træningen?" samt "Hvordan er forholdet mellem magt og omsorg i træningen i sociale kompetencer?" De to første spørgsmål er empiriske, mens det tredje forudsætter en teoretisk diskussion af magt i socialt arbejde, som dermed også er en del af artiklens anliggende. Samtidig med at disse spørgsmål søges besvaret, har artiklen imidlertid også en anden

Sune Qvotrup
Jensen
Lektor ved Institut
for Sociologi og
Socialt Arbejde,
Aalborg Universitet

E-mail: qvotrup@
socsci.aau.dk

ambition, nemlig at udfolde og udvikle et begreb om *selvarbejde*.³ Som vi skal se nedenfor, kan træningen i sociale og emotionelle kompetencer således begrebsliggøres som en form for arbejde på og med selvet. Artiklens forskningsstrategi er dermed adaptiv (Layder 1998) på to måder, idet den *dels* søger at udvikle et teoretisk begreb om selvarbejde i en dialog mellem teori og empiri, *dels* søger at analysere et empirisk materiale ud fra teorier om styring og magt i socialt arbejde og *samtidig* diskutere denne teoretiske tilgangs begrænsninger i lyset af de empiriske fund.

Artiklen introducerer først til en række teoretiske afsæt. Derpå redegøres for metodiske dispositioner og empirisk materiale. Derefter analyseres selvarbejdets fænomenologi, hvormed jeg forsøger at beskrive, hvordan selvarbejdet finder sted, og hvordan det subjektivt opleves af de arbejdsløse. Derpå udfoldes selvarbejdets dimensioner. På baggrund af disse beskrivelser diskuteres forholdet mellem magt og omsorg, hvorefter nogle overordnede samfundsmæssige perspektiver diskuteres i artiklens konklusion.

Teoretiske perspektiver I: Selvarbejde i en samfundsdiagnostisk kontekst

Det teoretiske omdrejningspunkt for de analyser, som præsenteres nedenfor, er begrebet *selvarbejde* (Pedersen 2016). Begrebet er beslægtet med en række klassiske såvel som nyere teoridannelser. Begrebet om *selvet* indtager således en central plads i klassiske sociologiske, socialpsykologiske og socialfilosofiske arbejder om identitet som et socialt institueret, socialt situeret og socialt forhandlet anliggende,⁴ eksempelvis George Herbert Meads ide om, at selvet skabes i et samspil mellem "jeg"et – den private dimension af selvet – og "mig"et – som er selvets sociale dimension (1934), og Erving Goffmans analyser af hvordan selvet præsenteres for andre i hverdagslivets interaktioner (1959). Begrebet *arbejde* står ligeledes centralt i en række teoretiske traditioner, omend det centrale her er *dels*, at arbejde konnoterer det hårde, møjsommelige, anstrengende, besværlige, byrdefulde, nogle gange repetitive og ikke altid lystfulde ved en aktivitet eller social praksis, *dels* at arbejde kan opleves som menings- eller lystfuldt, også selv om det samtidig er hårdt.

Terminologisk lægger begrebet selvarbejde sig tæt op ad begreber som *selvudvikling* eller *selvrealisering* på den ene side og *identitetsarbejde* på den

anden. *Selvudvikling* eller *selvrealisering* konnoterer psykologiske eller eksistensfilosofiske forestillinger om, at det muligt at kultivere, optimere, udfolde eller emancipere et selv, som allerede eksisterer i ikke-aktualiseret kimform. I modsætning til disse forestillinger er begrebet om selvarbejde, som det anvendes her, ikke knyttet til en forestilling om intrapsykisk autenticitet. Begrebet *identitetsarbejde* anvendes hos eksempelvis Thomas Ziehe (Ziehe & Strubenrauch 1983). Ziehe betoner med begrebet det vanskelige og besværlige ved unges nutidige identitetsdannelse – og heri ligger et overlap – men begrebet om selvarbejde er ikke som hos Ziehe koblet til ideen om sociokulturel frisættelse.⁵ I sin teoretiske substans er begrebet derimod først og fremmest inspireret af to strømninger i kontemporær sociologi: Den *første* inspirationskilde er Nikolas Roses forfatterskab som, i forlængelse af Foucaults analyser af liberale styreformere, analyserer selvteknologier i kontemporære, neolibérale samfund. Rose er således optaget af de selvteknologier, hvorigennem tilsyneladende frie mennesker styres til at styre sig selv. Selvteknologierne er ifølge Rose udtryk for en subtil form for magt, *governmentality*, der søger at producere bestemte former for subjektivitet. Mere konkret kan selvteknologierne antage karakter af eksempelvis selviagttagelser og selvevalueringer, som mennesker i institutionelle sammenhænge tilskyndes til at deltage i, uden at der er tale om eksplicit tvang (Rose 1990). Inden for samme tradition beskæftiger Mitchell Dean sig med magt og styring i nutidige samfund (1996), herunder *self-formation*, *self-government* og *practices of self*. Dean pointerer, at man kan tale om styring som dels den måde, autoriteter og samfundsinstitutioner søger at forme subjekter, dels den måde subjekter forsøger at forstå og forme sig selv. I praksis er disse to typer af formning af selvet imidlertid uadskillelige, fordi selvpraktikker læres, transmitteres og autoriseres gennem samfundsmæssige og kulturelle institutioner (Dean 1995:563). Den *anden* inspirationskilde er Beverley Skeggs' analyser af selvet som et i princippet prækært og socialt differentieret begreb, herunder hendes påpegning af forskellige selvers sociale og økonomiske værdi. Skeggs analyserer således, hvordan forskellige måder at være menneske på og forskellige måder at indgå i socialitet på er differentieret langs klasse- og kønsmæssige skillelinjer og tilskrives forskellig samfundsmæssig værdi (2004).

Via Roses, Deans og Skeggs' forfatterskaber er det muligt at koble begrebet om selvarbejde til en række overordnede samfundsdiagnostiske forsøg på at beskrive en ny form for kapitalisme, der på en gang er præget af neoliberale og postindustrielle udviklingstræk. En række forfattere har beskæftiget sig med sammenvævningen af postindustrielle og neoliberale logikker samt de nye og ændrede krav til arbejdskraften, der følger heraf (fx Bell 1974, Castells 1996, Sennett 1998, 2006, Thrift 2005). Tre teoridannelser skal fremhæves her, fordi de fokuserer på den nye kapitalismes betydning for den øgede vægtlægning af selvets evne til at skabe relationer til andre selver, og dermed er særligt centrale for nærværende artikels ærinde: Teorien om *kognitiv kapita-*

lisme anfører, at samfundsmæssige ændringer af strukturel og teknologisk karakter har ført til udviklingen af en kapitalisme, der trækker på den enkeltes personlige egenskaber, kognitive evner, opfindsomhed, kreativitet og evne til at samarbejde med andre på en sådan måde, at det er ved selve samarbejdet mellem subjekter, at værdi produceres (Moulier-Boutang 2011). Eva Illouz anfører, at kompetencen til at læse andres følelser og udtrykke egne følelser er blevet centrale komponenter i det, hun betegner som *emotionel kapitalisme* (2007, 2008). *Homo communicans*, den persontype som er i stand til skabe og vedligeholde sociale relationer, bliver således et nyt samfundsmæssigt ideal (Illouz 2008). Boltanski og Chiapello har analyseret, hvordan kapitalismen har vist sig i stand til at indoptage tidligere kritikker for at være fremmedgørende og standardiserende. Resultatet heraf er en kapitalisme præget af en ny konnektionistisk "ånd", der vægtlægger projektorienteret arbejde som organiseringsform, og som værdisætter den enkeltes evne til at skabe forbindelser og tilpasse sig skiftende samarbejdsrelationer (Boltanski & Chiapello 2005a,b).

På tværs af disse teoretiske bidrag tegner sig de samtidsdiagnostiske konturer af en ny kapitalisme, som på en gang er kognitiv, emotionel og konnektionistisk; en form for kapitalisme, hvor det, som før blev betragtet som personligt, bliver relevant for produktionssfæren og kommodificeres – ikke som erstatning for, men snarere som tillæg til krav om traditionelle faglige kompetencer. Inden for denne kapitalisme bliver subjektiviteten i sig selv et produktionsmiddel, og selvets evne til at skabe relationer til andre selver – sociale kompetencer om man vil – bliver centralt for den enkeltes employabilitet (Jensen & Prieur 2016).

Teoretiske perspektiver II: Magt og forskning i socialt arbejde

Ved koblingen mellem de samfundsdiagnostiske konturer af en ny kognitiv, emotionel og konnektionistisk kapitalisme og Skeggs' påpegning af forskellige selvers sociale og økonomiske værdi kunne man få den opfattelse, at selv-arbejde omhandler optimering af selv'er, men henblik på øget markedsværdi. Dette ville konvergere med den førnævnte teoretiske tradition, her repræsenteret ved Rose og Dean, der opfatter selvteknologier som neoliberal, governmental samfundsmæssig styring, samt med den sociologiske strømning, der aflæser socialt arbejde som subtil magtudøvelse (Järvinen & Mik-Meyer 2003; Järvinen, Larsen og Mortensen 2003; Mortensen & Thomsen 2003, Mik-Meyer 1999, 2004, Mik-Meyer & Villadsen 2013, Fahnøe 2016). Denne strømning er ganske heterogen, men på tværs af forskellige forfattere kan strømningens magtoptik sammenfattes på følgende måde: I det sociale arbejde sker en reduktion af menneskers komplekse problemer, således at disse gøres håndterlige inden for specifikke velfærdsinstitutioners kontekst (Gubrium & Järvinen 2014). Dette indebærer en magtudøvelse i forhold til identitet, idet der foregår en konstruktion af særlige problemidentiteter, som fungerer som

identitetstilbud og rummer særlige selvforståelser. Disse problemidentiteter kan vanskeligt afvises af borgerne (som ved accepten af identitetstilbuddene subjektiveres som klienter) og heri ligger en subtil magtudøvelse, der ofte fremtræder som hjælp, omsorg, støtte eller dialog. Den manglende mulighed for afvisning hænger sammen med, at der kan være konkrete fordele knyttet til at tage den tilbudte identitet til sig, og at identitetstilbuddene tilbyder klienten en selvforståelse. Denne teoretiske vinkling er eksempelvis central i Mik-Meyers analyse af skabelse af klientidentiteter i revalideringscentre; en empirisk case som på mange måder minder om min. Her viser Mik-Meyer, hvordan personlig udvikling opfattes som noget entydigt godt, samt at de klienter der ikke ønsker denne udvikling tildeles negative identiteter (2004). Til disse pointer kobler sig, især hos Villadsen (2004) og Villadsen & Mik-Meyer (2007) en stærk accentuering af det sociale arbejdes karakter af governmental styring, hvis formål er at skabe rationelle, kalkulerende, vælgende, selvbevidste, udviklingsorienterede, ansvarliggjorte og selvstyrende neoliberale subjekter. Denne styring finder sted via en generativ og subtil magtudøvelse, hvor klienten som et tilsyneladende frit individ ledes og guides frem for at blive udsat for eksplicit magt (Villadsen 2004, Villadsen & Mik-Meyer 2007).

Magtoptikken har i mange sammenhænge vist sin relevans som kritisk forskningsperspektiv, men rummer også problemer: Eskelinen, Caswell & Olesen har argumenteret for, at det sociale arbejde er langt mere flertydigt, end magtoptikken fremstiller det, at det giver et større spillerum for såvel socialarbejdere og klienter (Eskelinen et al. 2008), samt at klienter selv aktivt forhandler identitet frem for blot at tage tilbudte problemidentiteter til sig (Caswell et al. 2011). Dertil kan føjes, at magtoptikken på paradoksal vis spejler den reduktionisme i forhold til klientens problemer, som den hævder finder sted i det sociale arbejde, ved selv at reducere det sociale arbejde til magtudøvelse (og dermed udgrænse andre aspekter af det sociale arbejde fra den analytiske optik). I tillæg hertil optræder antagelsen om magtudøvelse ofte som en aksiomatisk præmis, som empirien vanskeligt kan anfægte. Dette hænger sammen med den brede foucaultdianske forståelse af magt, hvor ganske forskellige typer af påvirkning af mennesker kan tolkes som magtudøvelse (for yderligere diskussion se Henriksen & Prieur 2004, Nissen, Pringle & Ugerhøj 2007, Eskelinen et al. 2008).

Det ligger uden for nærværende atikels formål at etablere en teoretisk fuldt udfoldet alternativt magtforståelse. Men jeg mener, at man, for at yde socialt arbejde som empirisk genstandsfelt retfærdighed, som minimum må etablere en skelnen mellem 1) magt i strukturel forstand som dominans, asymmetri og hierarki, der knytter sig til bestemte sociale positioner, samt 2) magt i post-strukturalistisk forstand som styring, dannelse og formning – altså en generativ og distribueret magtforståelse. Det må hertil føjes, at tilstedeværelsen af generativ magt ikke er noget særligt eller implicit suspekt ved socialt arbejde – den findes i mange typer af interaktioner, hvor mennesker formes, dan-

nes og socialiseres, og er måske et træk ved socialitet i det hele taget; *samt* at det må være en empirisk mulighed, at den generative magt producerer noget godt – også i etisk forstand – en *pointe* som også findes hos den sene Foucault (Henriksen & Prieur 2004).

Med en sådan skelnen kan man bevæge sig i retning af en analytik, som er magtsensitiv uden at være magtreduktionistisk, og som vægtlægger empiriske iagttagelser af forholdet mellem magt og omsorg i konkret social praksis. Det vil således sjældent være muligt empirisk at afvise tilstedeværelsen af magt i poststrukturalistisk forstand; men sociale relationer (*in casu* mellem socialarbejdere og klienter) kan være mere eller mindre asymmetriske.

I nærværende artikel sker udforskningen af forholdet mellem omsorg og magt i analysen. Forinden skal de metodiske dispositioner og det empiriske materiale imidlertid introduceres.

Metodiske dispositioner og empirisk materiale

Nærværende artikels analyser bygger som nævnt på et etnografisk feltarbejde på en daghøjskole beliggende i en middelstor provinsby. Daghøjskolen kan i denne sammenhæng beskrives som et på en gang socialt og arbejdsmarkedsrettet tiltag for aktivitetsparate arbejdsløse.

Jeg besøgte i alt daghøjskolen 22 dage i løbet af månederne januar til juni 2015. Grundet feltarbejdets relativt begrænsede omfang kan det med Jeffrey & Troman (2004) betegnes som *selektivt tilbagevendende* og dermed relativt fokuseret. Daghøjskolen tilrettelægger aktiviteter hen over ugen. Jeg har fokuseret på at deltage i de aktiviteter, der var mest relevante for at undersøge træning i sociale og emotionelle færdigheder. Det vil i praksis sige to kurser, der med mine termer kan betegnes som værende rettet mod henholdsvis indadvendt og udadvendt sårbare kursister. Forskellen kan også beskrives på den måde, at sidstnævnte var rettet mod kursister, som havde svært ved at være i den "normale" undervisning og/eller svært ved at profitere heraf på grund af deres måde at indgå i socialitet.⁶ Begge kurser havde karakter af en kombination af social træning og mere introspektive aktiviteter. Holdet for indadvendt sårbare kursister var dertil præget af en mere teoretisk tilgang og en større grad af fordring om refleksion og verbalisering. Ud over disse to hold deltog jeg på et madlavningshold, som implicit – og til dels eksplicit – havde karakter af træning i samarbejde og sociale omgangsformer, samt i en række andre aktiviteter.

Jeg har tilstræbt at deltage fuldt, hvorfor jeg indgik i selvarbejdet på principielt lige fod med kursisterne: Fortalte om mig selv i gruppearbejdet eller i plenum når dette var selvarbejdets indhold, deltog i afspændingsøvelser når det var en del af programmet mv. Pointen med at deltage på denne måde var at tilnærme mig kursisternes erfaringer med at deltage i selvarbejdet via egne erfaringer med, og egne reaktioner på, undervisningen. Samtidig forsøgte jeg at agere på en måde, hvor min tilstedeværelse på kurserne ikke fyldte for me-

get. Jeg orienterede om, at jeg var til stede som forsker, i det omfang der kom nye kursister på holdene.

Jeg tog detaljerede feltnoter efter hvert besøg, og indsamlede forskellige typer af undervisningsmateriale og *hand outs*.

På baggrund af den fornemmelse for feltet som det etnografiske arbejde havde tilvejebragt, udførte jeg i den sidste halvdel af feltarbejdet 13 kvalitative, semistrukturerede interviews med 14 kursister, samt et interview med 2 lærere. Interviewene varede mellem 33 og 106 minutter og omhandlede en række emner, såsom kursisternes oplevelse af at være på daghøjskolen og deltage i de respektive kurser, graden af frivillighed, relationer mellem kursister og lærere, kursisternes vurdering af træningens brugbarhed, arbejdsmarkeds- og uddannelsesperspektiver, fremtidsdrømme, samt familiebaggrund og generelle sociale situation. Alle interviewede blev informeret om projektets formål samt muligheden for at tilbagekalde samtykke.

Alle interviewede kursister, og de fleste indskrevne på daghøjskolen, var unge voksne ledige, på kontanthjælp og kategoriseret som aktivitetsparate. Aldersmæssigt lå de interviewede mellem 18 og 35 år, 9 var unge mænd, 5 kvinder og alle var etniske danskere. Deres situation var gennemgående præget af relativ fattigdom og ofte også en oplevelse af stigmatisering som kontanthjælpsmodtagere. Frekvensen af diagnoser som ADHD og aspergers autisme var høj. Nogle oplevede sig selv som sky. Enkelte havde problemer med misbrug og nogle havde oplevet en hård barndom. Mange havde svage skolekundskaber, og nogle havde også problematiske erfaringer fra grundskolen. De fleste havde baggrund i arbejderklassen, mens andre med familiebaggrund i middelklassen kan betegnes som nedadgående klasse-mæssigt mobile. I forhold til arbejdsmarkedet kunne mange betegnes som tilhørende et sårbart prekariat med få erfaringer med ordinært lønarbejde. Der var med andre ord tale om en sårbar gruppe med forskelligartede og ofte flere forskellige, sociale problemer. Fremmøde på daghøjskolen var for de fleste indskrevne knyttet til udbetaling af kontanthjælp, i den forstand at data om fremmøde indgik i en helhedsvurdering hos de kommunale sagsbehandlere, hvorfor fravær efter konkret vurdering kunne føre til nedregulering af den udbetalte hjælp.

Underviserne på de hold, jeg frekventerede, havde forskellige uddannelsesmæssig baggrund, men var alle uddannet til at varetage undervisningen via forskellige opkvalificerings- og efteruddannelsesforløb.

Feltnoterne samt de udskrevne interviews blev importeret og kodet i softwareprogrammet til bearbejdning af kvalitative data *Nvivo*. I overensstemmelse med den anlagte adaptive forskningsstrategi er der anvendt en kombination af teoretisk og empirisk generede kodninger. Citater og feltnoter, som indgår i teksten, er udvalgt med henblik på at illustrere, underbygge og sandsynliggøre de analytiske pointer og afspejler i alle tilfælde bredere mønstre i det empiriske materiale. Alle informanter er anonymiserede.

Nedenfor følger analysen, som er disponeret i to dele: først beskrives selvarbejdets fænomenologi, hvordan det i praksis finder sted og opleves, samt dets dimensioner; derpå analyseres forholdet mellem omsorg og magt i selvarbejdet.

Analyse I: Selvarbejdets fænomenologi

For at forstå det konkrete indhold af selvarbejdet, kan det være nyttigt at se på, hvordan interviewpersonerne beskriver aktiviteterne på de to kurser. På spørgsmålet om, hvordan man kunne beskrive aktiviteterne og deres formål, forklarede to af kursisterne:

Jamen det går ud på, at de stiller dig nogle krav som du sådan set egentligt sidder og laver et eller andet og så sidder du faktisk og finder ud af mange ting med dig selv også egentligt, som du ikke vidste.. hvad er din færdighed inden for kommunikation med andre mennesker... (Peter).

Jeg vil sådan lidt beskrive det, det er sådan lidt som at gå til en psykolog [...] hvor vi skal sidde og.. ja, finde ud af ...hvad der er galt og hvorfor det er galt og...[...] altså så er der jo sådan meget med hvordan ... hvad det skal være i sociale sammenhænge og.. hvordan det ikke er så smart at være...[...] jeg synes bare i hvert fald meget det er ligesom at være til psykolog [...] Og sidde og arbejde med sig selv og sine problemer (Berit).

Disse beskrivelser belyser væsentlige dimensioner af selvarbejdet: At selvarbejdet på en og samme gang handler om at undersøge sig selv og om at undersøge, hvordan man indgår i sociale relationer, at selvarbejdet kan minde om en psykologisk aktivitet, og at selvarbejdet ofte har et forandringsrettet perspektiv.

I praksis kunne selvarbejdet have karakter af mange forskellige typer øvelser – følgende er eksempler, jeg deltog i: Øvelse om selvopfattelse og diskussioner om hvad, der betyder noget for kursisternes selvbillede; diskussion af teorien om de 5 kærlighedssprog⁷ med efterfølgende nedskrivning af, hvornår vi føler os elsket; gennemgang af Jan Tønnesvangs teori om mestring med efterfølgende individuel skriftlig øvelse,⁸ diskussion om livskvalitet og om hvad livskvalitet er for de respektive kursister; en øvelse i at sætte ord på følelser, der knyttede sig til hændelser i weekenden; en øvelse hvor hver kursist skulle give sig selv point på en skala fra et til ti på en liste over (mulige) talenter som *analytisk evne, effektivitet, entusiasme, evne til at efterligne og tilpasse, evne til at behandle andre godt, evne til personvurdering, fordomsfri, forhandlingsevne, forkærlighed for udeliv* etc.; en lignende øvelse hvor man skulle beskrive sig selv ud fra 10 udsagn såsom X er ambitiøs, perfektionistisk, gavmild, kærlig

etc. – og efterfølgende diskutere de fremkomne selvbeskrivelser i grupper; en øvelse der gik ud på i prosa at identificere og beskrive kursisternes stærke sider, intellektuelt og praktisk. Disse beskrivelser kan i et vist omfang siges at korrespondere med Roses, Deans og Villadsens pointer om governmentality som subtile former for styring, der indebærer en fordring om, at den socialt nødstedte borger iagttager sig selv; i nogle tilfælde med beskrivelse som det eneste manifeste formål i andre tilfælde med eksplicit henblik på forandring – og måske endda i sidste ende (en øget grad af) selvstyring.

Følgende beskrivelse fra feltnoterne giver et indtryk af øvelsernes karakter og de samtaler, der knyttede sig til dem:

I dag starter vi med at lave en motivationsopgave. Thorkild (lærer) giver et eksempel – at stå op lidt tidligere. Han tegner en model på tavlen over henholdsvis fordele ulemper ved at fortsætte som hidtil eller foretage en ændring, og vi andre hjælper med at udfylde de forskellige felter.

	Fordele	Ulemper
Fortsætte som hidtil (står for sent op)	Der er så rart under dynen "jeg bestemmer" Minus sur hankat (Johnny siger at en fordel ved at blive liggende er, at hans hankat ikke bliver så sur)	Stresset Minus morgenmad Glemme ting Møde for sent
Foretage en ændring (stå lidt tidligere op)	Ro på Morgenmad - > mere energi Mere styr på det	Mindre søvn (negativ energi, hvis det er træls)

Vi snakker om, at man nogle gange er ved at komme for sent til bussen, fordi man går tilbage og tjekker om døren er låst. Mikkel siger, at sådan har han det altid, uanset hvornår han står op. Nu får kursisterne en opgave. De skal finde en ændring, som de gerne vil foretage. Den skal være konkret, den skal kunne finde sted inden for en måned. Og det må gerne have noget med relationer og gøre – fx at se en ven eller noget familie. Det kunne man så måske gøre to gange i løbet af tidsrammen. Hvis der ikke lige er noget, som man gerne vil ændre, kan man bare finde på noget. En af kursisterne siger, at hun gerne ville tage kontakt til sin grandfætter igen. Ham var hun engang gode venner med. 'Den snupper jeg lige', siger Johnny, som åbenbart også har mistet kontakt til en grandfætter, som han engang var tæt med. Mikkel siger, at han gerne vil være bedre til at sige fra ... (feltnoter 23. februar 2015).

Gengivelsen af øvelsen føjer noget vigtigt til kursisternes ovenfor citerede beskrivelser. For det første illustrerer øvelsen et fokus på rationalitet i form af cost-benefit overvejelser. For det andet illustrer eksemplet de kognitive metoder, som ofte anvendtes i øvelserne. Helt gennemgående var selvarbejdet

således præget af kognitive teknikker: bevidstgørelse, verbalisering, skriftliggørelse, brug af lister samt anvendelse af analyseskemaer og -modeller.

Til en fyldestgørende beskrivelse af selvarbejdets fænomenologi hører en række andre iagttagelser. Her skal to fremhæves: *For det første*, at selvarbejdet ofte havde en relativt intellektualiserende karakter, eksempelvis i form af diskussion af forskellige begreber. Der var således tale om øvelser i abstrakt tænkning. Denne vinkling syntes at interessere nogle kursister og kede andre. I en frokostpause under feltarbejdet talte jeg eksempelvis med Bjarne:

Jeg spørger, hvordan det gik i [kursets navn] sidste mandag [...] Bjarne siger, at ham [navn på lærer] må være psykolog. Jeg siger, at det tror jeg, at han er. Han fortsætter: "For han snakker og snakker bare, til sidst følger man ikke med, man sidder bare der mens han snakker og snakker. Og så spørger han "Forstår I hvad jeg siger?", og man siger bare "ja", men i virkeligheden der følger man slet ikke med. Han står bare og snakker, og man er et helt andet sted". Bjarne viser tomme øjne og vinker foran dem med hånden, som for at illustrere en person, der slet ikke er til stede...

For det andet skal det nævnes, at kursisterne ofte oplevede selvarbejdet som hårdt, hvilket betonedes flere gange i såvel klasserene som i interviewene. Netop det hårde, møjsommelige, anstrengende, besværlige eller byrdefulde er, som nævnt, en dimension, der gør det meningsfuldt at tale om *selvarbejde*. Et eksempel er Johnny, der siger:

...selvransagelse, det er godt nok hårdt!.. hvordan opfatter JEG mig selv. . og hvordan tror jeg andre opfatter mig.. og .. man graver i nogle ting, som jeg så også har gravet med, med psykiatere og psykologer, som måske egentligt helst bare skulle forblive begravet.. men igen, jeg kommer jo heller ik' videre .. jeg lærer ikke mig selv bedre at kende, jeg lærer ikke at forstå, hvordan jeg skal tolke de her forskellige ting ..hvis jeg ik' kommer ud med [det] overfor folk, som faktisk VED hvad de snakker om.

Som Johnny beskriver det, består selvarbejdets hårdhed først og fremmest i, at det italesætter og dermed fremdrager smertelige og problematiske forhold fra fortiden. Mest prægnant beskrives hårdheden imidlertid af Charlotte. Spørgsmålet om hvad hun synes om den sociale del af undervisningen udløser følgende udveksling, der viser, at selvarbejdet kan være hårdt, også i fysisk eller kropslig forstand. Charlotte fortæller:

Jeg synes det er godt, men jeg synes også det er hårdt [...] Fordi, jeg er blevet li'som tvunget til at forholde mig til det jeg prøver at .. abstra-

here fra. [...] Så selvom det sådan et eller andet sted [er] udrenselse eller hvad man skal sige sådan[...]så er det bare [...] jeg hader at snakke om det!

[...]

SQJ: Er du sådan ked af det når du går hjem? Eller er..

Charlotte: Nej! Nej, jeg er ikke ked af det. Men jeg.. får sådan helt... så får jeg også hovedpine. Det starter så allerede hernede. Og så bare sådan, at jeg føler, at jeg næsten ikke kan trække vejret.. og der går en elefant rundt på brystet af mig[...] Jeg får det sådan helt fysisk dårligt.

Selvarbejdets dimensioner

Det er en central etnografisk iagttagelse, at nogle øvelser mest havde karakter af selviagttagelse, mens andre øvelser eksplicit adresserede selvet i det sociale. På den baggrund er det muligt begrebsmæssigt at skelne mellem *intra*-subjektivt og *intersubjektivt* selvarbejde. Det intrasubjektive selvarbejde vender så at sige indad og består primært af selviagttagelse. Det intersubjektive selvarbejde har til formål at analysere, hvordan selvet interagerer med andre selver og eventuelt tilvejebringe teknikker til at forbinde selvet til andre selver på en mere hensigtsmæssig måde.

Anne giver her en beskrivelse af det intrasubjektive selvarbejdes karakter:

generelt der snakker vi meget om hvad vi består af.. - altså ikke på en religiøs måde, om vi har en sjæl, men om vi synes, at der er noget, der sådan gør os anderledes fra andre. Eller om det bare er en personlighed eller [...] og så meget om identitet.

Det intrasubjektive selvarbejde havde således i en vis forstand karakter af en introspektiv granskning af selvet. Denne aktivitet kan beskrives som en art kontemplativ praksis, som fordrer at enkelte stiller sig uden for sit selv og betragter det analytisk; i praksis ofte gennem en begrebsmæssig optik, som var informeret af formidlede udgaver af psykologisk teori. Psykologisk teori bliver dermed, i Roses terminologi, en teknologi til selviagttagelse.

Citatet fra Anne berører imidlertid også en anden vigtig dimension af selvarbejdet, nemlig at fortælle om selvet – eller som Skeggs begrebsligger det *telling the self* (2002, 2004). Selvarbejdet – i kobling med kognitive metoder – rummer således en fordring om at fortælle om sig selv. Ved min deltagelse i undervisning kunne jeg således iagttage, at kursisterne fortalte om sig selv – herunder om problematiske, smertefulde eller måske tabulagte forhold ved deres liv. Nogle fortalte med en vis tøven, andre slet ikke og atter andre med stor lyst. Tilskyndelsen til at tale om sig selv havde oftest karakter af opfordringer, invitationer til at tale eller ros – som eksempelvis, når læreren Arne

i undervisningen bemærkede "Det er rigtigt godt, I er blevet rigtigt gode til at tage stilling til jer selv" (Feltnoter 4. maj 2015). Dette svarer godt til *governmentality*-litteraturens påpegning af, at magten i socialt arbejde sjældent har karakter af eksplicit tvang, idet den snarere har karakter af, at tilsyneladende frie individer ledes, guides og tilskyndes til selviagttagelse. I denne forbindelse skal der tilføjes en væsentlig nuance, nemlig at fordringen om at fortælle om sig selv gennemgående blev håndteret med stor nænsomhed fra lærernes side, hvilket jeg vender tilbage til nedenfor.

Selv om det at tale om sig selv pr definition er en social praksis – man taler til eller med nogen andre end en selv – er *telling the self* alligevel knyttet til det intrasubjektive selvarbejde. Det skyldes, at formålet med at verbalisere selvet først og fremmest er at blive (mere) bevidst om sig selv ved at sætte ord på ens selviagttagelse. At verbalisere selvet er altså en teknik til selviagttagelse.

Det *intersubjektive* selvarbejde adresserede på en vis måde også selvet, men specifikt hvordan selvet forbinder sig – eller ikke forbinder sig – til andre selver. En vigtig del af selvarbejdet omhandler således at iagttage, selvets relation til andre selver. Træning i sociale kompetencer handler i denne forstand om *selvet i det sociale*. Inden for selvarbejdets logik hænger selvet og det sociale nemlig uløseligt sammen, idet måden, man indgår i det sociale på, er afhængig af ens selvforhold.

Gunnar forklarede:

det som jeg får ud af det, det er at det hjælper mig med, at jeg lærer mig selv bedre at kende. Og når man kender sig selv godt, så har man nemmere ved sociale sammenhænge.

Citatet er illustrativt, idet de kobler forståelsen af selvet med det at indgå i sociale sammenhænge. Et hensigtsmæssigt selv er dermed et selv, der er egnet til at indgå i relationer med andre selver – et socialt kompetent selv. Herved kan selvarbejdet på daghøjskolen kobles til de samtidsdiagnoser, der peger på fremkomsten af en ny kapitalisme, hvor selvets evne til at skabe relationer til andre selver bliver centralt for den enkeltes værdi; i hvert fald i det omfang aktiviteterne på daghøjskolen primært opfattes som arbejdsmarkedsrettede.

Én øvelse i intersubjektivt selvarbejde omhandlede personlig fremtræden og bestod i at diskutere, hvordan man opfører sig til henholdsvis en indflytterfest, en frokostpause i kantinen og en 50 års fødselsdag. En anden øvelse bestod i at lave en liste over situationer i dagligdagen, hvor kursisterne havde brug for at kunne samarbejde. Men det måske bedste eksempel på intersubjektivt selvarbejde var undervisningen i konflikthåndtering. Dagligdagens konflikter er pr. definition interpersonelle, sociale og interaktionelle anliggender. Undervisningen i konflikthåndtering handlede imidlertid *også* om selvet, nemlig ved 1) at søge at blive bevidst om, hvordan man *selv* reagerer i

konfliktsituationer *samt* 2) at handle om hvad man *selv* kan gøre i konfliktsituationer for at undgå optrapning.

Analyse II: Magt og omsorg i selvarbejdet

Ovenstående skildring af selvarbejdets fænomenologi og dets dimensioner flugter foreløbig med teoretiske pointer om selvteknologier og styring som subtil magtudøvelse, der leder og tilskynder mennesker i retning af et selvigttagende og potentielt selvstyrende subjekt. Hertil kan imidlertid tilføjes en række nuancer, der peger tilbage mod de diskussioner om forholdet mellem magt og socialt arbejde, der er gengivet ovenfor. I denne forbindelse kan man hæfte sig ved flere aspekter ved den måde selvarbejdet fandt sted på, såvel som den måde, selvarbejdet indgik i den bredere kontekst af socialt arbejde på daghøjskolen.

Først og fremmest var selvarbejdet indskrevet i flere lag af hel eller delvis frivillighed. De fleste interviewede kursister havde således en oplevelse af at have haft indflydelse på *valget af netop daghøjskolen* som socialt tilbud; ikke ud fra en uendelig vifte af muligheder og ofte i dialog med en sagsbehandler som fandt tilbuddet relevant, men dog alligevel en vis grad af selvvalg. Desuden havde de fleste interviewede kursister en oplevelse af selv at have haft indflydelse på *valg af fag*, indenfor daghøjskolens repertoire. De havde altså, i hvert fald til dels, selv aktivt tilvalgt selvarbejdet. Endelig havde stort set alle kursister en oplevelse af, at de ikke blev presset til at tale om sig selv på en måde, der overskred deres grænser, jævnfør følgende ordvekslinger fra interviewene:

SQJ: ...[er man] god til at respektere hinandens grænser og sådan?

Marianne: Ja, det synes jeg at vi er.

SQJ: [...] Så man får lov til at fortælle det man gerne selv vil, og så er det også okay hvis man ikke vil?

Marianne: Ja, men er der så nogen der spørger ind til, hvordan og hvorledes man har det og sådan noget, jamen.. Siger man så, at man har ikke rigtig lyst til at snakke om det, så holder de det også.

Mariannes udsagn svarer til mine egne iagttagelser i klasserne, udsagn fra de interviewede lærere, samt det forhold at muligheden for at undlade at fortælle om sig selv var et eksplicit element i de officielle klasseregler, som kursisterne sammen med lærerne formulerede for det ene kursus. Fordringen om "telling the self" kan siges at være udtryk for en governmental styring i form af en vis grad af tilskyndelse, men omvendt var fordringen ikke indskrevet i et entydigt strukturelt dominansforhold.

Et *andet* aspekt angår kursisternes oplevelse af kurserne og daghøjskolen. De fleste udtrykte glæde og tilfredshed over at være indskrevet såvel som tilfredshed ved at gå på de respektive kurser. En mente, at daghøjskolen havde "reddet ham" (Jonas, feltnote 19/2 2015); en anden anførte, at "jeg synes de skal lave nogle flere skoler som det hernede, sådan rundt omkring" (Charlotte, interview); mens en tredje anførte at "jeg kan slet ikke understrege nok, hvor godt jeg synes det har været for mig at komme herved" (Johnny, interview). Tilfredsheden skal selvsagt forstås relativt til alternativerne, og det kan også betyde noget, at dagligdagen på daghøjskolen virkede strukturerende på hverdagslivet, gav social kontakt og kunne være et alternativt til kedsomhed eller ensomhed. Ikke desto mindre blev der ofte udtrykt begejstring, og flere angav, at de ville møde op dagligt, selv om fremmødekontrol ikke havde været knyttet til udbetalingen af kontanthjælp. Det er oplagt, at koblingen til kontanthjælpsudbetalingen etablerer en magtfuld relation måske først og fremmest i strukturel forstand (og knyttet til formel myndighedsudøvelse), men det er alligevel som om interviewene udtrykker noget andet og noget mere end blot en tilpasning til det man alligevel skal. Man sporer således i interviewudsagnene et aspekt af genuin begejstring over det der foregik på daghøjskolen, og den måde kursisterne blev mødt på; en begejstring som vanskeligt kan rummes inden for et teoretisk magtspespektiv.

Et *tredje* aspekt angår relationen mellem lærere og kursister på daghøjskolen. De fleste kursister udtrykte, at de havde en god relation til (næsten) alle lærere, særligt de såkaldte kontaktlærere. Jeg oplevede også selv daghøjskolen som præget af en høj grad af omsorgsrationalitet og overværede at lærerne bekymrede sig for kursisternes ve og vel, trøstede kursister som var kede af det, etc.. Et konkret eksempel var en kvindelig kursist, der en morgen mødte fortvivlet op, fordi hun af beskæftigelsesafdelingen på kommunen var omkategoriseret til uddannelsesparat – hvilket implicerede nogle forventninger til hende, som hun tydeligvis fandt uoverskuelige. Denne dag brugte læreren på det pågældende hold en stor del af formiddagen på at trøste den pågældende kursist. Dertil kom en stor grad af rummelighed over for kursisternes problemer og deres varierende evne til at indgå i socialitet. Det var accepteret, at kursister holdt pauser på uautoriserede tidspunkter, ligesom det skete, at kursister, der ikke kunne klare en hel dag, fik lov at gå hjem. Kursisten Ole udtrykte det i et interview på følgende måde "Der er meget fokus på, at hvis man for eksempel har en dag hvor nerverne sidder uden for tøjet og så videre, så behøves du ikke død og pine at være med til de planlagte aktiviteter". Dertil kom en bred accept af forskellighed, der blandt andet kom til udtryk ved, at kursister som var kendetegnet ved skyhed ikke oplevede, at deres måde at indgå i socialitet blev problematiseret. Den omsorg og rummelighed, der blev udvist på daghøjskolen, viser nogle af magtoptikkens begrænsninger. Det er eksempel svært at argumentere for, at det at trøste et fortvivlet menneske skulle være udtryk for magtudøvelse i hverken poststrukturalistisk el-

ler strukturalistisk forstand. Det fremstår nærmere som en mellem menneskelig og etisk relation, hvor magt- eller statusforskelle suspenderes. Det er på samme måde vanskeligt at tolke rummeligheden som et udtryk for styring og formning af neoliberale employable subjekter. Ganske meget af den adfærd, som blev rummet, var nemlig adfærd, der i en neoliberal optik kan betegnes som ikke-rationel, ikke-kalkulerende, ikke-udviklingsorienteret, ikke-ansvarlig. Med andre ord var det sociale arbejde på daghøjskolen præget af et menneskesyn, der rummede meget andet end neoliberal normativitet. Denne iagttagelse taler imod et blik på daghøjskolens sociale arbejde som governmental styring frem mod formningen af neoliberale, selvstyrende subjekter.

Et *fjerde* aspekt angår kursisters oplevelse af udkommet af undervisningen. Her viser materialet en vis variation. Nogle oplevede ikke behov for ændring eller oplevede ikke, at der var sket nogen ændring. Nogle oplevede, at de konkrete kognitive værktøjer fx til at tage beslutninger havde været brugbare. Og mange oplevede, at undervisningen havde medført positive ændringer – at deres selver var blevet i stand til at forbinde sig til andre selver på en mere gnidningsfri måde. Et eksempel er Gunnar:

Jeg er blevet lidt bedre til at læse situationen overfor visse ting. Jeg har lært nogle måder, hvorpå det er lettere at genkende visse tegn fra folk om, at man skal holde sig væk. Før i tiden, dengang jeg gik i folkeskolen, der kunne jeg godt finde på at træde en eller anden over tæerne, fordi jeg vidste jo ikke, hvor deres tæer var.

At (nogle af) kursisterne er glade for udkommet af undervisningen udelukker ikke, at der er tale om en subtil form for magtudøvelse. En poststrukturalistisk pointe kunne tvært imod være, at kursisters glæde ved forandringerne udtrykker, at styringen er lykkedes *særligt godt*, idet styringen også har formet deres præferencer og selvbilleder. Men en anden tolkning er også mulig, nemlig at kursisterne oplevede at have konkrete problemer og i forlængelse heraf oplevede at få hjælp.

På baggrund af disse fire aspekter er det muligt at vende tilbage til diskussionen af forholdet mellem magt og omsorg i træningen i sociale kompetencer på Daghøjskolen. Hvis det sociale arbejde betragtes i en strukturel magtopetik, er det rimeligt at hævde, at relationen mellem lærere og kursister på daghøjskolen kun i mindre grad var hierarkisk. Arbejdet blev udført nænsomt, dialogisk og omsorgsfuldt, og kursisterne opfattede i vidt omfang træningen i sociale kompetencer som noget, de selv havde indflydelse på. Betragtes det sociale arbejde på daghøjskolen derimod i en poststrukturalistisk magtopetik, er det vanskeligt at afvise, at træningen i sociale kompetencer havde en magtdimension i form af governmental styring. Man kan således pege på, at træningen bygger på en konnektionistisk præmis, der ikke er uproblematisk, idet den definerer en snæver pro-social subjektivitet som alment ideal; lige-

som man kan pege på, at der til en vis grad var tale om træning i en bestemt form for rationalitet – eksempelvis i den motivationsopgave, der er gengivet ovenfor. Disse påpegninger udfordres imidlertid af, at kursister, som var kendetegnet ved skyhed, *ikke* oplevede, at deres måde at indgå i socialitet blev problematiseret, samt af at der i både tale og praksis var plads til ikke-rational, ikke-kalkulerende adfærd. Dertil kom, at lærernes mål med undervisningen eksplicit ikke var udtryk for et snævert arbejdsmarkedsperspektiv. Tvært imod var lærerne opmærksomme på, at målestokken for disse arbejdsløse unges liv måske ikke skulle være normalsamfundets forestilling om det gode liv; som en af lærerne udtrykte det "Jeg tænker først og fremmest på, at de kan få et bedre liv og føle, at de fungerer på nogle rimelige vilkår i samfundet. Og ta'r del i samfundet". I forlængelse heraf handler socialt arbejde af denne type måske ikke kun – eller i hvert fald ikke altid – om neoliberal styring eller markedsorienteret optimering af selver. I en vis forstand har selvarbejdet nok en vis kobling til en tidsånd, der er præget af den nye kapitalismes krav om at kunne skabe kontakter og begå sig i netværk. Men samtidig eller parallelt hermed kan det også have karakter af støtte til kvalificering af socialt nødstedte mennesker hverdagsliv. Man kunne således overveje, om det selvarbejde, der fandt sted på daghøjskolen, ikke kvalificerede hverdagslivet⁹ i den forstand, at det tilføjede nogle kvaliteter til de unge arbejdsløses liv uden nødvendigvis at være snævert knyttet til systemkrav om normalisering og arbejdsmarkedsværdi.

Disse iagttagelser udelukker ikke, at selvarbejdet har en magtdimension – i hvert fald ikke når der tales om magt i poststrukturalistisk forstand – men i givet fald er der måske i dette tilfælde tale om magt, som producerer forandringer, der i etisk forstand kan betegnes som gode. Social isolation, der skyldes måder at indgå i socialitet på, som man ikke selv er bevidst om eller i stand til at ændre, er næppe en tilstand, der fremmer menneskelig trivsel. Måske er det i dette perspektiv, at vi skal forstå, at mange af de deltagende unge arbejdsløse fandt undervisningen relevant og brugbar.

Konklusion og perspektiver

Med udgangspunkt i et etnografisk feltarbejde blandt aktivitetsparate unge arbejdsløse på en daghøjskole i en større dansk provinsby har jeg ovenfor beskrevet det konkrete indhold af træningen i sociale kompetencer ud fra det begreb om selvarbejde, som er udviklet i en teoretisk informeret dialog med det empiriske materiale. Jeg har vist, at selvarbejdet kan bestå i at tænke over eller tale om sig selv, og/eller om hvordan ens selv forbinder sig med andre selver – det jeg har begrebsliggjort som henholdsvis intra- og intersubjektivt selvarbejde. Jeg har vist, at selvarbejdet ofte er kendetegnet ved brug af konkrete kognitive teknikker. Jeg har desuden vist, at deltagerne finder træningen hård, nogle gange kedelig, men også ofte brugbar. Endelig har jeg diskuteret forholdet mellem magt og omsorg i selvarbejdet og vist, at magtoptikken

i mødet med det konkrete sociale arbejdes praksis fremstår reduktionistisk. Det konkrete sociale arbejde kan nok rumme elementer af governmental styring og dermed have magtaspekt, men det rummer også meget, der går på tværs af eller ud over denne styringslogik. I forhold til den adaptive forskningsstrategi, som var en del af artiklens afsæt, kan man således sige, at jeg har forsøgt at anvende teorier om styring og magt i socialt arbejde på det empiriske materiale og fundet, at dette teoriapparat kan åbne for dele af materialet, men at der samtidig er dimensioner, som det har vanskeligt ved at indfange.

Disse konklusioner rejser en række samfundsmæssige perspektiver: *For det første* spørgsmålet om hvordan selvarbejdet forholder sig til det, jeg ovenfor har betegnet som ny kapitalisme. Man kunne her anføre, at hvis der er noget, der taler for denne samtidsdiagnostik, ville socialt arbejde, der ikke afspejler den nye kapitalismes udviklingstræk, være forfejlet. Der er vis ræson i, at det sociale arbejde tager bestik af det forhold, at menneskers kapacitet til at forbinde deres selv til andre selver betyder mere i dag, end det gjorde tidligere – måske både på og uden for arbejdsmarkedet. Denne pointe nuanceres imidlertid *for det andet* af den empiriske iagttagelse, at selvarbejdet i praksis måske slet ikke er så arbejdsmarkedskonformt endda, og at en dimension, der handler om omsorg og hjælp til socialt nødstedte mennesker, er central. Mine samtaler med ledere og lærere på daghøjskolen peger således i retning af, at det kontemporære sociale arbejde befinder sig i en hårfin balance, idet det er tvunget til officielt at legitimere sig gennem et diskursivt repertoire, der betoner arbejdsmarkedsrelevans samtidig med, at man i praksis udfører socialt arbejde, som er præget af en langt bredere forståelse af brugernes sociale og personlige problemer. På officielt diskursivt niveau kan man således tale om et domænetab, hvor socialpolitiske logikker i stadig stigende grad fortrænges af arbejdsmarkedspolitiske logikker (cf. Caswell & Larsen 2015). Men samtidig skal man ikke undervurdere et måske ganske sejlivet humanistisk menneskesyn inden for feltet for socialt arbejde, som måske er betydeligt mere resilient over for arbejdsmarkedsrationalitetens og neoliberalismens dominans end en læsning, der er informeret af governmentalitylitteraturen og/eller en kapitalismekritisk samtidsdiagnostik, tilsiger. For den konkrete empiriske case spiller det formentlig en rolle, at der netop er tale om en *daghøjskole* med tilknytning til højskolebevægelsens demokratiske og almendannende idegrundlag og med større mulighed for autonomi end direkte forvaltningsforankret socialt arbejde. Ikke desto mindre må det fastholdes som en empirisk mulighed, at et bredt og humanistisk menneskesyn måske er udbredt i mange former for socialt arbejde. Denne nuance synes i omfattende grad at gå tabt i magtoptikken. I denne forbindelse kan man *for det tredje* overveje, hvordan vi skal forstå selvarbejdet, og beslægtede former for socialt arbejde, i forhold til staten som socialt felt. I en Bourdieusk statsanalytik (1994, se også Wacquant 2010) kan selvarbejdet opfattes som et udtryk for statens venstre hånd – den omsorgs-

orienterede side af statens politik i forhold til eksempelvis arbejdsløse – som ganske vist bliver nødt til at legitimere sig inden for en arbejdsmarkedslogik, men som i praksis hviler på en langt bredere forståelse af brugernes sociale og personlige problemer, og som står i modsætning til work first aktivering eller langt mere bastante tiltag, herunder reduktion af sociale ydelser. Spørgsmålet er, om magtoptikken i sine mest radikale udgaver risikerer at overskrive dette forhold og dermed i sin konsekvens støtte statens autoritære højre hånd.

Noter

Nærværende artikel udgør en del af afrapporteringen af ESSET projektet (se <http://www.esset.aau.dk/>), som er støttet af FSE – Det Frie Forskningsråd/Samfund og Erhverv (projektnummer 12-125308).

Jeg takker kursister, lærere og ledere på daghøjskolen for deres imødekommenhed; Kristian Kindtler for hjælp til at skabe kontakt; ESSET gruppen (Julie Laursen, Oline Pedersen, Annick Prieur samt Pernille Søgaard Tolstrup) for gode diskussioner; Dorte Caswell og Søren Peter Olesen for hjælp til relevante referencer; samt Kira Raun Christensen og Lærke Mogensen for udskrift af interviews. Ansvaret for tekstens analyser er alene mit.

1. I nogle analytiske sammenhænge er det meningsfuldt og nødvendigt at skelne mellem kompetencer og færdigheder. For nærværende analysers vedkommende er denne skelnen irrelevant, hvorfor termen kompetencer anvendes.
2. Siden kontakthjælpsreformen januar 2014 opdeles kontanthjælpsmodtagere under 30 år i henholdsvis aktivitetsparate, uddannelsesparate og åbenlyst uddannelsesparate. Aktivitetsparate er den kategori, som vurderes at have de største sociale problemer.
3. Begrebet er udviklet i en kollektiv dialog i og omkring forskningsprojektet ESSET, og figurerer første gang på skrift hos Pedersen (2016).
4. For en oversigt over sociologiske perspektiver på selvet se Petersen (2011).
5. Den teoretiske forestilling om en distinkt post-traditionel æra, hvor sociale differentieringsformer som klasse, køn og etnicitet i relativ forstand skulle have mistet relevans for identitetsdannelsen.
6. Kursernes ellers illustrative navne kan af anonymiseringshensyn ikke gengives her.
7. Der var tale om en formidlet udgave af Gary Chapmans bog om kærlighedens 5 sprog (2011).
8. Der var tale om en formidlet udgave af Jan Tønnesvangs teori om selvpsykologi (2002).
9. Begrebsdannelsen *kvalificering af hverdagslivet* refererer til forskningsprojektet *Det Kvalificerede Hverdagsliv*, som fra 1997 til 2003 fandt sted på Aalborg Universitet under ledelse af Birte Bech-Jørgensen.

Litteratur

- Bell, Daniel 1974: *The Coming of Post-industrial Society*. London: Heinmann.
- Boltanski, L. & Chiapello, E. 2005a: *The New Spirit of Capitalism*, 1st edn. London: Verso.
- Boltanski, L. & Chiapello, E. 2005b: "The new spirit of capitalism". *International Journal of Politics, Culture, and Society*, 18(3):161-188.
- Bourdieu, Pierre 1994: "Rethinking the State: Genesis and Structure of the Bureaucratic Field". *Sociological Theory*, 12(1):1-18.
- Brinkmann, Svend 2008: "Selvudvikling og kompetencer i konkurrencestaten", i Brinkmann, Svend og Triantafyllous, Peter (red.): *Psykens historier i Danmark: Om forståelsen og styringen af sjælelivet*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.

- Castells, Manuel 1996: *The Rise of Network Society*. Oxford: Blackwell.
- Caswell, Dorte; Eskelinen, Leena & Olesen, Søren Peter 2011: "Identity work and client resistance underneath the canopy of active employment policy". *Qualitative Social Work*, 12(1):8-23.
- Caswell, Dorte & Larsen, Flemming 2015: "Frontlinjearbejdet i leveringen af aktiv beskæftigelsespolitik: Hvordan faglige, organisatoriske og styringsmæssige kontekster påvirker dette". *Tidsskrift for Arbejdsliv*, 17(1):9-28.
- Chapman, Gary 2011: *Kærlighedens 5 sprog*. Fredericia: Fokal.
- Dean, Mitchell 1996: *Governmentality: power and rule in modern society*. London: Sage.
- Dean, Mitchell 1995: "Governing the unemployed self in an active society". *Economy and Society*, 24(4):559-583.
- Eskelinen, Leena; Olesen, Søren Peter & Caswell, Dorte 2008: *Potentialer i socialt arbejde. Et konstruktivt blik på faglig praksis*. København: Reitzel.
- Fahnøe, Kristian 2016: "Bekendelsesformer i gruppeterapi for alkoholmisbrugere: En interaktionistisk analyse af en magtteknik". *Dansk Sociologi*, 27(1):37-54.
- Goffman, Erving 1959: *The Representation of Self in Everyday Life*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Henriksen, Lars Skov & Prieur, Annick 2004: "Et ny perspektiv på magt i socialt arbejde". *Dansk Sociologi*, 15(3):101-110.
- Illouz, Eva 2007: *Cold Intimacies: The Making of Emotional Capitalism*. Cambridge: Polity.
- Illouz, Eva 2008: *Saving the Modern Soul: Therapy, Emotions, and the Culture of Self-Help*. Berkeley: The University of California Press.
- Jensen, Sune Qvotrup & Prieur, Annick 2016: "The commodification of the personal: labour market demands in the era of neoliberal postindustrialization". *Distinktion: Journal of Social Theory*, 17(1):94-108.
- Jeffrey, Bob & Troman, Geoff 2004: "Time for ethnography". *British Educational Research Journal*, 30(4):535-548.
- Järvinen, Margaretha & Gubrium, Jaber F. (red.) 2014: *Turning Troubles into Problem: Clientization in Human Services*. London & New York: Routledge.
- Järvinen, Margaretha, Jørgen Elm Larsen & Nils Mortensen (red.) 2003: *Det magtfulde møde mellem system og klient*. Århus: Århus Universitetsforlag.
- Järvinen, Margaretha & Mik-Meyer, Nanna (red.) 2003: *At skabe en klient – institutionelle identiteter i socialt arbejde*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Layder, Derek 1998: *Sociological practice*. London: Sage.
- Mead, George H. 1934: *Mind, Self, and Society: From the Standpoint of a Social Behaviorist*. Chicago: University of Chicago Press.
- Mik-Meyer, Nanna & Villadsen, Kaspar 2013: *Power and the welfare state: Understanding Citizens' Encounters with State Welfare*. London: Routledge.
- Mik-Meyer, Nanna 2004: *Dømt til personlig udvikling – identitetsarbejde i revalidering*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Mik-Meyer, Nanna 1999: *Kærlighed og opdragelse i socialaktivering*. København: Gyldendal.
- Mortensen, Nils & Thomsen, Jens Peter Frølund 2003: "En jernnæve i fløjlshandsken: Magt i mødet mellem velfærdssystem og klient", i Christiansen, Peter Munk & Tøgeby, Lise (red.): *På sporet af magten*. Århus: Århus Universitetsforlag.

- Moulier-Boutang, Yann, 2011: *Cognitive capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- Nissen, Maria Appel, Pringle, Keith & Uggerhøj, Lars (red.) 2007: *Magt og forandring i socialt arbejde*. København: Akademisk Forlag.
- Pedersen, Oline 2016: "Sundhedspleje, Børnehave Og Konkurrencestat?". *Tidsskriftet Antropologi*, under udgivelse.
- Petersen, Anders (red.) 2011: *Selvet: Sociologiske perspektiver*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Prieur, Annick 2013: EDUCATION IN SOCIAL SKILLS AND EMOTIONAL TRAINING. Consequences for participation and for social exclusion, projektbeskrivelse, http://www.esset.aau.dk/digitalAssets/150/150778_esset-endelig_beskrivelse._annick.pdf, hentet 19/2 2016.
- Prieur, Annick, Jensen, Sune Qvotrup, Laursen, Julie, Pedersen, Oline 2016: ""Social Skills": Following a travelling concept from American academic discourse to contemporary Danish welfare institutions". *Minerva*, in print.
- Rose, Nikolas 1990: *Governing the soul: The shaping of the private self*. London: Routledge.
- Sennett, Richard 2006: *The Culture of the New Capitalism*. New Haven: Yale University Press.
- Sennett, Richard 1998: *The Corrosion of Character – the Personal Consequence of Work in New Capitalism*. New York: W. Norton.
- Skeggs, Beverley 2004: *Class, Self, Culture*. London: Routledge.
- Skeggs, Beverly 2002: "Techniques for Telling the Reflexive Self", i May, Tim (red): *Qualitative Research in Action*. London: Sage.
- Thrift, Nigel 2005: *Knowing Capitalism*. London: Sage.
- Tolstrup, Pernille Søgaard 2015: *Oversigt over sociale projekter med fokus på sociale kompetencer*, upubliceret forskningsnotat.
- Tønnesvang, Jan 2002: *Selvet i pædagogikken*. Århus, Klim.
- Villadsen, Kaspar 2004: "Det sociale arbejde som befrielse", i Järvinen, Margaretha & Mik-Meyer, Nanna (red.): *At skabe en klient – institutionelle identiteter i socialt arbejde*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Villadsen, Kaspar & Mik-Meyer, Nanna 2007: *Magtens former – Sociologiske perspektiver på statens møde med borgerne*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Wacquant, Loïc J.D. 2010: "Crafting the Neoliberal State: Workfare, Prisonfare and the Social Insecurity." *Sociological Forum* 25(2):197-220.
- Ziehe, Thomas & Stubenrauch, Herbert 1983: *Ny ungdom og usædvanlige læreprocesser*. København: Politisk Revy.